

Büntetőpolitika és büntetés-végrehajtás a rendszerváltozáson innen és túl

Bevezető gondolatok

Dolgozatomban megkísérlem annak elemzését, hogy a különböző büntetőpolitikai áramlatok miként hatottak a büntetés-végrehajtás szakmai állapotára, minőségére. A hazai büntetés-végrehajtás a szélesebb értelemben vett igazságszolgáltatási intézményrendszer egyik tagja, amely a rendőrség, az ügyészség, a bíróság és a pártfogó felügyelői-utógondozó intézmények közé ékelődve látja el – felfogásom szerint – bűnmegelőzési tevékenységét. Általában elfogadva azt, hogy a büntető igazságszolgáltatás - a kriminológiai irodalom szerint a harmadlagos bűnmegelőzési szféra – számottevő hatást nem képes a bűnözésre gyakorolni. Funkcióját pusztá létével tölti be, /1/ de pusztá léte is képviselhet eltérő minőségeket. Így pl. a rendőrség rendelkezhet jobb felderítési mutatóval, a bíróságok kevésbé mechanikus és gyorsabb büntetés - kiszabási gyakorlattal, a büntetés-végrehajtás és a pártfogó felügyelet a szabadultak társadalmi integrációja eredményesebb elősegítésének képességével. A büntetés-végrehajtást közelebbről szemlélve, annak bűnmegelőzési hatékonysága önmagában aligha mérhető, hiszen tevékenysége az igazságszolgáltatás más szervezeteitől és számos más faktortól is függ. Mégis, a büntetés-végrehajtás is rendelkezik olyan, minőségi mutatókkal, szakmai értékekkel, normákkal, alapelvekkel, amelyeket több

évtizedes fejlődése során maga, valamint olyanokkal, amelyeket e szakterület egyetemes európai fejlődése alakított ki. Ilyen a korábbi évtizedekben is érvényesülő elvek voltak a büntetés végrehajtásának törvényessége, humanitása, az elítéltek társadalmi beilleszkedésének elősegítésére irányuló célszerűsége, a végrehajtás differenciáltsága (az elítéltek klasszifikációja és individuális kezelése mentén). A rendszerváltozás időszakában pedig a honi szakma olyan, európai vezérelvekhez igazodott, mint a normalizálás, a nyitottság, illetve a felelősség elve. Ez utóbbi elvek ötvözik mindazokat a filozófiai, szakmai értékeket, amelyeket az európai büntetés-végrehajtás már részben megvalósított, illetve a jövőben megvalósítani törekszik. Úgy gondolom ezek azok az általános értékmérők, amelyek meghatározzák a magyar büntetés-végrehajtás szakmai minőségét, közvetve pedig a bűnmegelőzésben betöltött szerepének hatékonyságát. A szervezet működésének minőségi oldaláról általánosan közelítve – Huszár László szakavatott fogalompárjával élve – lehet proaktív, illetve reaktív. Proaktív a bv. szervezet akkor, ha az igazságszolgáltatás egyik pilléreként alkalmas a társadalom szolgálatában bűnmegelőzési funkciót is betölteni, reaktív akkor, ha a szervezettől csupán azt igénylik vagy csak arra képes, hogy a társadalmi, szakmai elvárások minimumát nyújtsa és biztonságosan, rend-

kívüli eseményektől mentesen működjön. Ez utóbbi működési funkció is lehet jól bizonyíthatóan hatékony, mégis fényévnnyire marad el attól, ami egy európai uniós tagállamtól elvárható. /2/

A rendelkezésemre álló, összehasonlítható adatok alapján a kései Kádár-korszak utolsó öt évében és a rendszerváltozás óta eltelt tizenkét év kormányzati periódusaiban felismerhető büntetőpolitikai tendenciák büntetés-végrehajtási konzekvenciáit igyekszem bemutatni.

A rendszerváltozáson túl

2.1. Hazánkban a II. világháborút követő 50-es évek elején a totális államhatalom kialakításának időszakában a sztálini típusú büntetőpolitika, a büntetőjog alkalmazásával reagált minden, a törekvéseitől eltérő mozzanatra, magatartásra. Az '56-os forradalom utáni büntetőpolitika már a kétarcú lenini modellt idézte fel: egyfelől kegyetlenül leszámolt a politikai ellenfelekkel, másfelől joviális arcát fordította a dolgozó osztályhelyzetű, **megettévd bűnelkövetők** felé. A 60-as évektől, a korábbi évtizedtől karakteresen konszolidáltabb politikai arculatot mutató Kádár-korszak monolitikus hatalmi struktúrája, ha árnyaltabb és közvetettebb formákban is de automatikusan alkalmazta a büntetőjog szigorításának eszközét a szocializmus építését veszélyeztető jelenségekkel szemben. Ez történt többek között a 70-es évek első felében a többszörös visszaeső, illetve alkoholfüggő, a 80-as évek első felében az élösködő, munkakerülő bűnelkövetőkkel szembeni szabadságelvonással, illetve szabadságkorlátozással járó szankciók bevezetésével. A hazai szakirodalom a 70-es évektől, de különösen a 80-as években megfontolt önkorlátozásra hívta

fel a büntetőhatalom képviselőit, felismerve a büntetőjogi eszközöknek a társadalmi viszonyok befolyásolására alkalmatlanságát. A szakirodalomban egyre erősödő kritika tárgyát képezte a büntető igazságszolgáltatási rendszer **börtön centrikus szemlélete**. Ez a kritika már azokra a nyugat-európai törekvésekre és tendenciákra alapozott, amelyek a szabadságelvonással járó szankciókat, azok diszfunkcionális hatása miatt, szűkkörűen, „ultima ratioként” kívánta alkalmazni.

Az 1978-as Btk. hatályba lépésekor ugyan az igazságügy-miniszter nyomatékosan hangsúlyozta, hogy végrehajtandó szabadságvesztésre csak valóban indokolt esetben kerüljön sor, de a jogalkalmazás gyakorlatában ez nem következett be. A büntető-ítélkezésben a bíróságok elenyésző arányban alkalmazták az alternatív büntetési formákat. A szabadságvesztés-büntetés, amely a 70-es évek második felében elvesztette hegemon szerepét a pénzbüntetéssel szemben, 1980-tól 1988-ig újból a szankciórendszer leggyakrabban alkalmazott büntetési formája lett. A bűncselekmények számának egyenletes – de nem drasztikus – emelkedése /lásd: 1. sz. tábla/ önmagában még nem indokolta a fogvatartottak számának ilyen arányú növekedését. Ez inkább a büntetőhatalom türelmének fogyatkozását jelezte a politikai-gazdasági rendszer válságjelenségeinek fokozódása miatt. Ennek következménye a fogvatartotti populációnak a korábbi két évtizedben példa nélkül álló megnövekedése lett (1986 májusában elérte a Kádár-korszakban tapasztalt csúcslétszámot a 25 ezer főt). A büntetőpolitika megtorló tendenciájának erősödését jelezte az is, hogy a fogvatartotti állományban a 80-as évek közepére rendkívül meg-

emelkedett az első-büntényesek abszolút száma és aránya. Ugyancsak növekedett a rövid tartamú (1 évig), illetve az 1-3 évig terjedő szabadságvesztésre ítétek száma és aránya. /3/

2.2. Az 1979. évi bv. kódex megalkotásakor a jogalkotó még azzal számolt, hogy csökken a fogvatartottak száma, így a 70-es évek végén rendelkezésre álló szűkös tárgyi feltételek még lehetőséget kínálnak a kódex előremutató céljainak megvalósítására. A kódex az európai börtön - humanizációs mozgalom sodrába kerülve nem a büntetés megtorló, elrettentő hatásának növelésében, hanem az elítéltek nevelésében jelölt ki további tennivalókat. Szakítva a korábbi hurraóptimista átnevelési ideológia elméletileg és gyakorlatilag is tarthatatlan deklarációjával, a nevelést gyűjtő fogalmává tette mindazon pozitív hatásoknak, amelyek az elítéltet esélyesebbé teszik a társadalomba való beilleszkedésre. Ezek közé tartoztak az elítéltek szocializációs hiányosságainak a pótlása, így az iskolai oktatása, szakképzése, és készségteremtő munkavégzésére irányuló törekvések stb. A gyakorlat nem igazolta a kódex várakozásait. 1986-ra a fogvatartottak létszáma 35%-kal haladta meg az 1980-as létszámot. Az így kialakult helyzetben egy sor, halaszthatatlannak tartott fejlesztési elképzelés mint a fogvatartottak elhelyezési körülményeinek, ellátásuknak javítása, munkadíjazásuk fejlesztése, stb. – nem valósulhatott meg. De nem csupán a fejlesztést, már a fenntartást is veszélyeztette a 80-as évek elejétől erősödő általános gazdasági recesszió. Ez a romlás a 80-as évek közepétől érzékenyen hatott a személyi állomány jövedelmi viszonyaira, ezért ennek következtében elkezdődött a kvalifikált munkaerő kiván-

dorlása a szervezetből. Az évtizedek óta hagyományosan alulpreferált büntetés-végrehajtás így a 80-as években - egészen a rendszerváltozásig - **tartós válságkezelésre** kényszerült. A szervezet a szűkös anyagi és szellemi erőforrások felhasználási prioritásait 15-20 évre szánt fejlesztési (1983-ban nevelési, 1986-ban munkáltatási) koncepciókban rögzítette. E rövidéletű programtervezetek, amelyeknek feladata lett volna a szűkülő erőforrások **patikamérlegben történő** kiadagolása, takarékos felhasználása, már csekély hatást gyakoroltak a nevelés és a munkáltatás feltételeinek javítására, valamint a személyi állomány fluktuációjának fékezésére. /4/

Az 1985-88 közötti tartós – bár az utolsó két évben némileg csökkenő – zsúfoltság (lásd: 2. sz. tábla) a rendkívüli események megelőzésének irányába kényszerítette csoportosítani a szervezet erőforrásait. A jelzett négy évben a fegyelmi fenyítések száma meghaladta az évi húszszázat (1985-ben pl. 22.461 esetben történt fegyelmi felelősségre vonás, ez tizenkétezerrel haladta meg az 1993-96 között évenként kiszabott fegyelmi büntetések számát). Az erőfeszítések ellenére nőtt a rendkívüli események (a szökések, a személyzettel aktívan szembeszegülők) stb. száma. A fogvatartottak romló hangulatához nyilvánvalóan hozzájárultak a túlzásfoltosság olyan mellékhatásai, mint a foglalkoztatottság csökkenése, a zárkán belüli élettér zsugorodása, az egyéni problémák, sérelmek feloldásának késedelmessége, vagy elmaradása, de a személyi állományban megjelenő sok új, a szakmában tapasztalatlan ember konfliktus-kezelési járatlansága is. A megkeményedő büntetőpolitika a börtönfalakon belül is érezte

hatását. A végrehajtási rendszer progresszivitásának intézményei, valamint a büntetésfélbeszakítás engedélyezésének gyakorlata 1986-87-ig erőteljes korlátok között érvényesülhetett */lásd: 5. és 8. sz. táblák/*. A fogvatartottak munkáltatása téren mutatkozó relatíve magas arányszámok (lásd 6. sz. tábla) mögött a büntetés-végrehajtásra háruló foglalkoztatási kényszer állt. A 80-as évek közepére a külső gazdaság gyorsuló recessziója a bv. vállalatokat is elérte. Csökkenni kezdett a fogvatartottak munkája iránti kereslet, a vállalatok gazdálkodása egyre labilisabbá vált. Az elítéltek túlzott foglalkoztatása a vállalatok gazdaságos működését veszélyeztette.

2.3. A 80-as évek első felének megtorló büntetőpolitikájával való szakítás első jelei gorbacsovi politika, a „*peresztrojka*” és a „*glasznoszty*” hazai térnyerésével mutatkoztak meg. A szembenálló világrendszerek konvergenciája átláthatóvá és összehasonlíthatóvá tette az olyan, korábban gondosan titkolt büntetés-végrehajtási mutatókat, mint a fogvatartotti ráta, a börtönök férőhely-kapacitása, zsúfoltsága, stb. Az évtized közepére kialakult rendkívül kedvezőtlen hazai helyzet javítása, a **szalonképesség megóvása** érdekében kibocsátott 20/1986. sz. NET határozat (a jogpolitikai irányelvekről) arra ösztönözte a jogalkalmazást, hogy a kisebb súlyú bűncselekményt első ízben elkövetőkkel szemben lehetőleg mellőzze a végrehajtandó szabadságvesztést. Ez az intézkedés 1987-88-ban az I évnél rövidebb időtartamú szabadságvesztés büntetésre ítélték számának csökkenésével járt *(lásd: 4. sz. tábla)*, amely hozzájárult a fogvatartotti létszám csökkenésének megindulásához (ezt segítette elő átmenetileg az előze-

tesen letartóztatottak létszámának apadása is a büntetőeljárás törvény 1987. évi módosításával, *lásd: 2. sz. tábla*). A kriminálpolitika enyhülése tükröződik a rendszerváltozás előtti években a végrehajtás progresszivitásának intézményein, különösen a végrehajtási fokozat enyhítésén, az átmeneti csoportba helyezés szélesebb körű alkalmazásának alakulásán, valamint a büntetés-félbeszakítás kiugróan magas engedélyezésén */lásd: 5. és 8. sz. táblák/*. Ugyanakkor a 80-as évek második felétől a bv. szervezetnek egy egyre erősödő kedvezőtlen folyamattal kellett szembesülnie: a szabadulás előkészítésének problémáival, az utógondozásnak és a pártfogó felügyeletnek az ellehetetlenülésével, a külvilág objektív és szubjektív fogadókészségének jelentős csökkenésével. /5/

A fentieket összefoglalva: a 80-as években a végrehajtandó szabadságvesztés széleskörű alkalmazása a Kádár-korszak utolsó, megtorló büntetőpolitikai fellépése volt. Ha ennek az 1980-tól 1986-ig terjedő büntetéskiszabási gyakorlatnak a bűnözésre gyakorolt hatását vizsgáljuk, megállapítható, hogy a következő években a hatóság a tudomására jutott bűncselekmények növekedését fékezni nem tudta, arra befolyást gyakorolni nem volt alkalmas. Ugyanakkor azonban, az ország növekvő gazdasági nehézségei, valamint a büntetőintézetek túlzásfokosságából adódó gondok halmozódása, a **büntetés-végrehajtási szervezet működési feltételeinek, az igazságszolgáltatási rendszerben betöltött funkcióinak jelentős romlásával jártak.**

A rendszerváltozáson innen

3.1. A rendszerváltozás kezdetén a régióban, így hazánkban a bevezetett refor-

mok közös tartalma az emberi jogi **deficit** **csökkentése** volt a büntető igazságszolgáltatás területén, továbbá a bűnözésre való reagálás intézményrendszerének humanizálása. E reformfolyamattal párhuzamosan a 80-as évek végétől elinduló politikai átalakulás és gazdasági szerkezetváltás következtében kialakuló anómiás helyzet nem maradt hatás nélkül a bűnözés hazai alakulására. A növekvő és új vonásokat mutató bűnözés rendkívüli kihívás elé állította a bűnüldöző és a büntető igazságszolgáltatási szerveket. A 90-es évek második felének hazai szakirodalmi joggal kifogásolja, hogy az 1990-95 között kialakult bűnözési helyzetre tekintettel nem alakult ki átfogó kriminálpolitikai koncepció, a büntető igazságszolgáltatás területén a korábbi autokratikus rendszer tagadásaként egy **emberjogi aspektusú liberalizációs folyamat** zajlott le. /6/ A 90-es évek első fele ítélkezési gyakorlatának enyhülésére erőteljesen hatottak a Btk-nak olyan módosításai, mint a **büntetési rendszer átalakítása**, így a halálbüntetés eltörlése vagy a szabadságjogok és az emberi jogok tisztelgetésének szem előtt tartásával a szigorított őrizetnek, az alkoholisták munkaterápiás intézeti kezelésének, valamint a szigorított javító-nevelő munkának kiiktatása. A Btk. 1993-as módosításával további, a börtöncentrikus szemlélet ellen ható rendelkezések jelentek meg. Így pl. a szabadságvesztés generális minimumának leszállítása I napra, a főbüntetés helyett kiszabott mellékbüntetés alkalmazhatósági határának két év börtönbüntetésről három évre emelése, a visszaesőket érintő hátrányos rendelkezések hatályon kívül helyezése, különösen pedig a gazdasági, illetve vagyoni elenyészesebb súlyú bűncselekmények értékhatárának jelentős megemelése. Mindezek

hatására a fogvatartotti populáció számotvető csökkenése következett be. E létszámcsökkenésében további, jelentős szerepe volt az 1989. és 1990. évi közkegyelmi rendelkezéseknek, amelynek során mintegy 3000 elítélt szabadítására került sor. Csökkenést eredményezett 1990-ben a szabálysértési eljárásban alkalmazott elzárás elrendelhetőségének módosítása is. Az 1993. évi Btk. módosítás pedig lehetővé tette a többszörös visszaesők feltételes szabadságra bocsátását, amely újabb 3000 fő elítélt szabadítását jelentette. Az 1985. évi mutatókhoz viszonyítva az 1995-ben mért adatokat, megállapítható, hogy miközben a hatóságok tudomására jutott bűncselekmények száma 302 %-kal nőtt, a fogvatartotti létszám 54 %-kal csökkent (*lásd: 1. és 3. sz. táblák*).

3.2. A 90-es évek közepén készített optimista előrejelzések tartósan 14-15 ezer fő körül határozták meg a hazai fogvatartotti állomány nagyságát, abban a reményben, hogy hazánk túljutott a gazdasági szerkezetváltozás sokk-terápiáján és a bűnözés mederben tartásához elegendő a szabadságelvonással járó jogkövetkezmények és kényszerintézkedések jogállami korlátok és nyugodt büntetőpolitikai megfontolások szerinti, „ultima ratio” -ként való alkalmazása. Az így előre jelzett 140-150-es fogvatartotti ráta a 90-es évek közepére az Európában is megemelkedett átlag-rátaához (70-90 fő/100 ezer lakos) még mindig magasnak tűnt, ez azonban indokolható volt a hazai bűnözés szerkezetének az európaival eltérő voltával, valamint szankciórendszerünk szűkös lehetőségeivel. Ebben az időszakban sokat ígérő törekvések indultak meg a bűnügyi tudomány területén az alternatív szankciók kínálatának szélesítése tárgyában.

A hazai büntetés-végrehajtás ekkor, a büntető igazságszolgáltatás punitivitásának rendszerváltozás előtti és utáni – fentebb bemutatott – alakulásából joggal következtethetett arra, hogy a lecsökkent és megállapodott fogvatartotti létszám kedvezően befolyásolja a szakmai munka fenti paramétereit.

A 90-es évek elején különös mozgásba lendül a büntetés-végrehajtás elméleti művelése. A szemléleti torlaszok megszűntével a hazai bv. szabályozásának különösen az ENSZ és az Európa Tanács normáihoz, ajánlásainak közelítésével felvetődött a magyar büntetés-végrehajtás átfogó reformjának gondolata. A rendszerváltozás éveiben felgyorsultak az európai börtönmodell megismerésére és hazai alkalmazásukra irányuló törekvések. E fejlődés elvi magját az a változtatási igény jelentette, amely a korábbi paternalista berendezkedésű börtöntől egy új típusú fogvatartásig vezetne volna a honi börtönügyet. E korszerű szakmai irányultság feltetelezte **az elítéltekkel való szorosabb együttműködést**, hiszen azt a felismerést tartalmazta, hogy a büntetőintézet a társadalomba történő visszailleszkedést mindössze elősegítheti, de e cél megvalósításának hordozója elsősorban maga az elítélt. A nyugat-európai tapasztalatok szemléletünk alakulására számos kérdésben jelentős hatást gyakoroltak. A kezelési ideológia válsága, a börtönártalmak felismerése nyomán Európa-szerte megindult a szabadságvesztés-büntetések alkalmazásának redukálása. A 80-as évek elejére uralkodóvá vált az a felfogás, hogy a szabadságvesztés nem nélkülözhető a büntetési rendszerből, de ugyanakkor a legtöbb államban szakítottak a börtönbüntetés hatékonyságát mindenáron növelni kívánó ne-

velési, kezelési módszerek mindenhatóságába vetett elképzelésekkel. Előterbe került az a realista felfogás, amely a büntetőintézeti körülmények elkerülhetetlenül személyiségkárosító hatásának mérséklését, **a börtönviszonyok humanizálását** tűzte ki célként. E folyamatra jelentős hatást gyakoroltak azok a törekvések, amelyek a nyugati demokráciákban az **egyéni, emberi jogok** – különösen pedig a hatalmi túlkapásoknak kitett rétegek, személyek – védelmére irányultak. Az Egyesült Nemzetek, majd az Európa Tanács által életben tartott nemzetközi intézményrendszer segítségével kialakított európai börtönmodellnek két alapvető igénynek kell megfelelnie: az egyik a társadalomnak a biztonsághoz való joga, a másik a fogvatartott személy emberi méltóságának tisztelete. Ezekből formálta ki a nyugat-európai államok közössége azokat a büntetés-végrehajtási jogalkotást és jogalkalmazást orientáló **börtönügyi alapelveket**, amelyeket a hazai börtönügy a 90-es évek elején meginduló jogharmonizációs munka során a saját fejlődésének iránymutatójául elfogadott. Ezek az alapelvek a normalizálás, a nyitottság és a felelősség elvei voltak. /7/

A **normalizálás elve** szerint a szabadságvesztés végrehajtási körülményeit, az elítéltek életmódját, a fogvatartás anyagi, infrastrukturális feltételeit, valamint az elítéltek jogi helyzetét a lehető legjobb közelíteni kell a szabad élet általános feltételeihez, illetve a *civil*, állampolgári jogi helyzethez. Amennyire könnyen megvalósíthatónak látszott a jogi normalizáció, annyira távolinak tűnt a fogvatartás anyagi körülményeinek gyökeres változtatása. A magyar börtönügy terhes öröksége ugyanis döntően olyan intézetekből áll,

amelyeknek többsége még a XIX. században épült és egy letűnt világ kőbe zárt börtönfilozófiáját hordozza. Az elaggott intézeti infrastruktúra, az intézetek területi elhelyezkedése, nagyságrendje, külső és belső építészeti megoldásai akadályozták a fogvatartottak regionális, differenciált, az emberi jogoknak és szükségleteknek megfelelő elhelyezését. A történelmi okokból jelentős részben az ország középső területein lévő intézetek elhelyezkedése és befogadóképessége sem felelt meg az adott régió bűnözési helyzetének, de a differenciált elhelyezés (nők, férfiak, nyitott, félig zárt, zárt stb.) szempontjainak sem. Az európai börtön szabályok az elítéltek egyéni elhelyezését tekinti alapvető követelménynek (szükség esetén megengedi a közös elhelyezést is). A hazai intézetrendszer az elmúlt évtizedek kollektivistá pedagógia felfogásának örökségként a közös elhelyezést preferálta, aminek következtében a 80-as évek végén mintegy 3300 zárkában helyezték el a 15 ezer főt meghaladó fogvatartotti állományt. A lakóhelyiségek mozgásteret tehát korántsem elégítette ki a személyes szükségleteket, de a lakóhelyiségeken kívüli közművelődési, sport- és különböző kezelési programok végrehajtására alkalmas területek hiánya miatt a büntetés-végrehajtás e fontos feladatát is csak szűkös korlátok között tudta teljesíteni. E helyzet javítását csak új intézetek létrehozásával, átépítésekkel, szanalással, az intézeti infrastruktúra gyökeres korszerűsítésével lehetett volna elérni, egy hosszú távú fejlesztési stratégia mentén. Már a rendszerváltozás utáni első években azonban világossá vált, hogy a kormányzat szándéka nem terjed ki a hazai börtönügy infrastruktúrájának fejlesztésére.

A nyitottság elvén az elítéltek szellemi és fizikai izolációját a lehetőségig oldó törekvést értjük. Ez egyfelől szélesíteni igyekszik a fogvatartott kapcsolatát a külvilággal, másfelől növeli a börtön és a társadalmi környezet közötti interakciót a külső erőforrások, szolgáltatások igénybevételeivel, a közvélemény, a média rendszeres, hiteles tájékoztatásával. A nyitottság elvének érvényesítését a bv. kódex 1993-as módosítása számos új intézmény beiktatásával látta el. A szabadságvesztés zártágát az intézet ideiglenes, rövid tartamú elhagyási lehetőségeivel (rövid tartamú eltávozás, kimaradás, rendkívüli kimaradás) oldotta fel, illetve a végrehajtás progresszivitásának szélesítése érdekében bevezette az **enyhébb végrehajtási szabályok** alkalmazását. Ez utóbbival megerősítette a hazai börtönrendszerből addig hiányzó félig zárt rezsimet. Ezek az új intézmények egyben arra voltak hivatottak, hogy ösztönzőként az elítélteket nagyobb teljesítésre, normakövetésre, együttműködésre serkentsék.

A nyitottság elvének gyakorlati érvényesítésével a magyar büntetés-végrehajtás 1993 és 1997 között Európa egyik legnyitottabb börtönrendszerét alakította ki. Az elv gyakorlati térnyerését jelzi, hogy a tárgyalt időszakban a progresszív végrehajtási rendszer csaknem valamennyi elemének mutatói az elítéltek számára kedvezően alakultak (lásd az 5. sz. táblát). Az 1993 és 1995 között feltételeseleg szabadságra bocsátottak magas aránya, 1992 és 1997 között az enyhébb végrehajtási fokozatba helyezett elítéltek számának növekedése, az enyhébb végrehajtási szabályok hatálya alá helyezettek 1998-ig tartó növekvő esetszáma, de ugyanígy a kérelemre történő büntetésfélbeszakítás enge-

délyezésének a tárgyalt időszakban mutató magas aránya (lásd a 8. sz. táblát) jelzi a büntetés-végrehajtásnak az eliteltekkel együttműködésre törekvő, segítő-támogató szakmai irányváltását. E kétség kívül az európai irányba mutató fejlődésnek ma már átláthatók kedvezőtlen összefüggései is. Így a hazai büntetés-végrehajtásban a korábban példa nélkül álló nyitás egy megnövekedett és dinamikusan növekvő bűnözés állapotában történik, miközben a bírói gyakorlat a végrehajtandó szabadságvesztés kiszabását helyeselhető módon – az „utolsó lehetőség” korláta, közé szorítja. A törvényi szabályozás szerinti nyitás nagyságrendje a szakmát is meglepetésként érte, különösen a különböző rezsimoldó intézmények megfelelő koherenciájának hiánya miatt. Valójában a pozitív ösztönzéshez a megfelelő követelményrendszer kiépítése, szélesítése nem történt meg, így a nyitás haszonélvezője lett az az elítélt is, aki nem aktív együttműködő, hanem csupán passzív normakövető volt. A nyitás csúcspontja 1998-ra tehető, amikor az intézetekből különféle jogcímenek történő ideiglenes eltávozások esetszáma 26.451 volt. Az eltávozásokból a visszatérést elmulasztók 1,5-2% közötti aránya, még mindig a szakmai rizikó határain belüli volt. Ugyanakkor e nyitás kétségtelenül pozitív szakmai hozadéka az intézetekben jól érzékelhetően javuló légkör, a család és egyéb kapcsolatok ápolásának, a szabadulás előkészítésének kedvezőbb lehetőségei voltak.

A nyitottság elvének jegyében a hazai börtönügynek és a társadalomnak egy, a korábitól gyökeresen eltérő kommunikációs viszonyt kellett kialakítania. Már a rendszerváltozás első éveiben eltűnt a börtönügy korábbi, a pártállami korszak

erőszakszerveire jellemző titkossága, megközelíthetlensége. Ugyanakkor a bűnözés erőteljes, robbanásszerű emelkedése a lakosság biztonságérzetének látványos romlásával, a bűnözéstől való félelmének növekedésével járt együtt. A közvélemény-kutatási adatok ekkor kimutatták, hogy ez a folyamat megnövelte a megtorló intézkedések szélesítésének társadalmi igényét. A rendszerváltás a médiát is felszabadította, amely mentesülve a pártállami kontroll alól, jelentős szerepet kapott a közvélemény formálásában. Az írott és elektronikus média, – mint ez a 90-es évek elején kiütközött a börtönről – és a börtönökről szóló információit nem a mondanivaló szakmai-, hanem hírérték- és szenzációtartalma szerint szelektálta. Így nem lehetett közömbös, hogy a hazai börtönügynek milyenek a médiakapcsolatai akkor, amikor a bűnözéstől való félelem növekedésével párhuzamosan zajlik a börtönügy erőteljes európaizálása, humanizálása. Ezekben az években az a felfogás uralkodott, hogy a börtönbüntetéssel kapcsolatos értékválasztást a humanizáció és a represszió között a szakmai köröknek kell meghatározni és nem a hazánkban amúgy is ingadozó többnyire pesszimista közvélekedésnek. Számottevő és javarészt eredményes erőfeszítések történtek a börtönügy szakmai törekvéseinek minél szélesebb körű bemutatására egy társadalmi konszenzus kialakítása érdekében, hogy a társadalom felismerhesse érdekeit a börtönügy humanizációs törekvéseiben.

A nyitottság elve megvalósításának egy újabb dimenzióját nyitotta meg a rendszerváltozás azzal, hogy reményteljesen újraéledtek azok a társadalmi- és karitatív szervezetek, amelyek az intézetek falain belül és azokon kívül gyakorlati se-

gítséget nyújtottak a börtönügy céljának megvalósításában.

A felelősség elve az elítéltek felelősségérzetének, önbecsülésének, önállóságának fejlesztésére való törekvést foglalja magában. Elvi alapját a börtönügy emberi jogi koncepciója kínálja, amely tagadja a büntetőhatalom korlátlan beavatkozási lehetőségét az elítélt életébe, és amely szerint az elítélt elvonhatatlan (emberi) jogok alanya, aki így önrendelkezési joggal is rendelkezik. Ez az alapelv döntési felelősségét hangsúlyozva a végrehajtási folyamat alanyává, közreműködőjévé avatja az elítéltet, a börtön szerepe pedig a társadalmilag elfogadható életvezetés kialakításához való segítségnyújtás. Az instrukтивpaternalista büntetés-végrehajtástól az együttműködő-szolgáltató börtönig vezető szakmai út azonban különösen a történelmi örökségekkel terhelt Kelet-Közép-Európában – nem könnyen és gyorsan átjárható. Ez egy új típusú bánásmódkultúrát, elsősorban a börtönszemélyzet részéről jelentős szemléletváltozást követelt meg. Az elítélt-emberképnek a 90-es években az európai normák követése mentén való átalakulását, az emberi és állampolgári jogokkal körülbástyázott önrendelkezését a személyzet egy része saját jogainak, hatalmának és tekintélyének relatív csökkenéseként élte meg. Nyilvánvalóvá vált, hogy az elítélt emberi identitását, partnerségét elfogadó szakmai szemlélet kialakításához a személyi állomány minőségi kritériumainak javításán keresztül vezet az út. Ez pedig nem mehet végbe a szakma anyagi és erkölcsi helyzetének javítása nélkül.

3.3. A büntetéskiszabási gyakorlat módosulása, az elítélések és a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték számá-

nak jól érzékelhető növekedése 1997-től kezdődött el (lásd: 1. sz. tábla). A büntető igazságszolgáltatás a bűnözés struktúrájának kedvezőtlen változására – a nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező szervezett bűnözés megjelenésére, az állampolgári biztonságérzetet is gyengítő bűncselekmények számának növekedésére – az ítélkezés szigorításával reagált. 1998-tól a hazai kriminálpolitika – elsősorban az angolszász államokéhoz hasonlóan – növekvő mértékben „politizálódott”, a lakosság biztonságérzete növelésének hangsúlyozása mellett. Ennek hatására a jogalkotás a Btk. rendelkezéseit számos helyen a szigorítás irányában módosította. A szigorítás hatásának büntetés-végrehajtási konzekvenciái 1997 és 2001 között az alábbi adatokkal jellemezhetők. A fogvatartotti létszám az 1997. december 31-án regisztrált 13.405 főről 2001. december 31-re 17.275 főre, 28 %-kal növekedett (lásd: 2. sz. tábla). Nőtt az intézetrendszer túltelítettsége: az 1997-ben még 22%-os túltelítettség 2001 végére 59%-ra emelkedett. A vizsgált időszakban különösen az első büntényesek és a többszörös visszaesők száma és aránya növekedett (ez utóbbiak a feltételes szabadon bocsátás szabályainak szigorítása miatt, lásd: 3. sz. tábla). Ugyancsak jelentősen megnőtt az intézetekben a rövid – 1 évig terjedő – szabadságvesztésre ítélték száma és aránya, miközben a közép (3-5 évig) és a hosszú tartamú (5 év feletti) szabadságvesztésre ítélték száma alig emelkedett, arányuk pedig csökkent (lásd: 4. sz. tábla). A letöltött szabadságvesztés átlagos tartama 2001-ben 4 év 1 hónap volt, a nyugat-európai államokéhoz viszonyítva rendkívül magas. E mutatók alapján egyértelműen felismer-

hető, hogy az utóbbi évek büntetőpolitikája a szabadságvesztés-büntetés alkalmazásának súlyában és gyakoriságában is érvényesítette hatását. Ennek preventív következménye azonban erősen vitatható. Ma már szélesebb szakmai körökben ismertek azok a kutatási eredmények, amelyek szerint legalább 25%-kal kell megnövelni a börtönnépességet ahhoz, hogy a bűnözési ráta 1-2%-kal csökkenjen. A bűnözés megfékezéséhez tehát érdemes más utakat és módokat keresni. /8/

Témánk szempontjából azonban arra a kérdésre kell választ találnunk, hogy a megtorló büntetőpolitikai tendenciának a büntetés-végrehajtáson belüli térhódítása milyen hatással és következményekkel jár emez szakmai arculatára nézve.

A végrehajtási rendszer progresszivitásának mutatói a vizsgált időszakban - a feltételes szabadságra bocsátás kivételével - a szabadulás közeledtével történő enyhítés szűkítését jelzik. Így az enyhébb fokozatba helyezettek száma 1997-től 2001-ig több mint 50 %-kal, az enyhébb végrehajtási szabályok hatálya alá helyezettek 90 %-kal csökkentek. Az átmeneti csoportba helyezések száma 1997 és 2000 között főként az enyhébb végrehajtási szabályok hatálya alatt állók jelentős csökkenése miatt - nőtt, de a 2001. évben már e területen is nagyarányú létszámcsökkenés mérhető (lásd: 5. sz. tábla). Különösen erőteljes csökkenés tapasztalható, az intézetek ideiglenes elhagyását lehetővé tevő intézményi lehetőségek terén: míg 1998-ban az ideiglenes intézet-elhagyások száma 26.451 eset volt, addig ez 1999-re 13.007-re, 2000-ben 4.082-re, 2001-ben 2.409 esetre csökkent. Ugyancsak erőteljesen visszaszorult a kérelemre történő büntetés-félbeszakítások engedélyezése: míg 1997-

ben 1.158 esetben, 2001-ben csupán 176 esetben engedélyeztek büntetésfélbeszakítást (lásd: 8. sz. tábla).

Az elmúlt évekre tekintve megállapítható, hogy a hazai börtönviszonyok materiális feltételei a fogvatartotti létszám dinamikus emelkedése folytán tovább romlottak. Az 1997-től 2001-ig terjedő időszakban regisztrált mintegy 4 ezres létszámemelkedést csupán 1.200 fős, rendkívüli erőfeszítéssel végrehajtott férőhelybővítés kompenzálta. A férőhely-szűke egyébként a hazai börtönügy krónikus, de időszakonként szakmai válság felé sodró, rendkívüli problémája. A Csemegi-kódex hatályba lépése után kiépült börtön-infrastruktúra 1910-ig, a Trianon után fennmaradt intézethálózat 1925-1940-ig rendelkezett elegendő férőhellyel (mindkét időszakot stagnáló bűnözés és kiegyensúlyozott büntetőpolitika jellemezte). Az extrém Rákosi-korszakot nem számítva, a Kádár-korszak 1957-től 1989-ig terjedő 33 évében 19 olyan év volt, amikor 18 ezernél magasabb, 7 olyan év, amikor 16-18 ezer fő közötti és mindössze 4 olyan év volt, amikor 14 ezer fő alatti létszámot regisztráltak /minden év december 31-én/. A Kádár-korszakban is több ízben felmerült a börtönök korszerűsítésének és a férőhelybővítésnek gondolata, de a megvalósításhoz vagy a politikai szándék, vagy az anyagi források hiányoztak. A rendszerváltás után a börtönügy eurokompatibilitásának biztosítása csupán az elvek elfogadása és a jogalkotás szintjén valósulhatott meg, az évszázada feltorlódott materiális deficit felszámolására más, fontosabb tennivalók prioritása miatt nem kerülhetett sor.

A tartós túlszűfoeltság következtében számos okból az előírt körülményeket

nem sikerül megteremteni. A börtönlakosság túlnépesedésével együtt járó életér-szüksültség pszichológiai hatásai közismertek, amelyeket a hazai büntetés-végrehajtás még rendkívüli erőfeszítések árán sem képes kompenzálni a foglalkoztatottság biztosításával, a szabadidő-tevékenység programkínálatával, az egyéni problémák hatékony orvoslásával.^{9/} A zsúfoltság továbbá arra kényszeríti a börtönadminisztrációt, hogy átszállításokkal biztosítsa az intézetek lehetőleg azonos túlterhelését, ez pedig egyfelől a differenciált elhelyezés ellen hat, másfelől a legnagyobb kockázatú fogvatartottakra rendezi át az intézetek biztonsági rendszerét.^{10/} Mindez a zárt intézetek rezsimjének általános szigorodásához, a fogvatartotti oldalon pedig ennek ellenhatásaként az alcsoportok, az ellenségesen szembenálló szubkultúra-tenyészet kialakulásához vezethet. A nagyobb tömegű fogvatartott fékmentartása, a rend és a fegyelem fenntartásához szükséges intézkedések előtérbe kerülése, a biztonsági szempontok fokozott és kényszerűen egyoldalú érvényesítése a végrehajtás törvényi célját a biztonsági szempontokhoz képest másodlagossá teheti, egyben felerősítheti a büntetés diszfunkcionális hatását.

Fentebb érintettük, hogy a rendszer-váltás utáni börtönügyünk leginkább érvényesített alapelve a nyitottság volt, ennek kétségkívül pozitív, modernizációs irányultsága mellett szakmailag indokolatlan mértékű alkalmazásával. A 90-es évek végén fellépő megtorló büntetőpolitika – néhány közfelháborodást kiváltó esemény indokával – a nyitottság jelentős szűkítésére tett lépéseket. Az enyhébb végrehajtási szabályok hatálya alá helyezésnek 1999. évi módosításával – megítél-

ésünk szerint – az intézmény alkalmazása racionális korlátok közé került. A büntetés-végrehajtási jogalkalmazókra azonban irracionális politikai nyomás is nehezedett a szakmai indokoltságon jóval túlmutató zártság elérése érdekében. Az enyhébb végrehajtási szabályok hatálya alá helyezésnek 90%-os, de ezen túl az enyhébb fokozatba helyezésnek 50%-os, a büntetésfélbeszakításnak 85%-os, általában az intézetek ideiglenes elhagyásának 90%-os redukálása a hazai végrehajtási rendszerből a nyitottság elvét csaknem teljesen kiiktatta. De ez a gyakorlat a rendszer progresszivitásának jelentős tervesztésével is járt, amely jórészt akadályozza az elítéltek társadalomba való beilleszkedésének esélyét és kivonja a fogvatartottak együttműködésre hívó ösztönzési lehetőségeit a szakma kezéből. A nyitottság ilyen jelentős, differenciálatlan korlátozásával a hazai büntetés-végrehajtás egy újabb szélsőséges megoldás csapdájába került.

A felelősség elvének érvényesülése is a fentiekből következően szűk korlátok közé szorult. Ez az elv, amely a végrehajtás eredményességét az elítélt önbecsülésén, önrendelkezésén, egy rehabilitációs szakmai folyamatba való partneri bevonásán keresztül kívánja elősegíteni, eltávolodott a 90-es évek eleji szándékától. Az objektív okokból /túlzsúfoltság/ és a szemléleti okokból egyoldalúan elmentő állított biztonsági tényezők a személyi átlomány és a fogvatartottak közötti elidegenedést, bizalmatlanságot erősítik, az intézetekben a rosszlelkű paternalista, uralmi viszonyt élesztik újra. Ennek a veszélynek a valósággá válását az elítéltekkel közvetlen kapcsolatban levő személyi átlomány fluktuációja, felkészítetlensége,

pozitív hagyományokhoz nem kötődő elitélt-emberképe felgyorsíthatja. A személyi állomány-elitált kapcsolat, az intézetek mindennapi életében kialakult emberi érdekek, viszonyulások bonyolult szövedékét, aligha lehet részleteiben szabályozottá tenni, ez jórészt a személyi állomány szakmai felkészültségének, anyagi és erkölcsi megbecsültségével befolyásolható morális állapotának függvénye.

Záró gondolatok

4.1. Aligha vitatható, hogy a politikai hatalom gyakorlóinak joga és lehetősége, alkalmasint kötelessége is a büntetőpolitikának a társadalom érdekében történő formálása. Az már vitatható, hogy a politikai hatalom milyen célok, eszközök és módszerek mentén kívánja a kriminálpolitikát a társadalom, vagy éppen a saját szolgáltatásban érvényesíteni. Gönczöl Katalin megállapítása szerint a fejlett demokráciákban jórészt elfogadottá vált, hogy a büntetőhatalom nem mindenható, csupán segédeszköz, amely ha közmegegyezésen alapul, hozzájárulhat a társadalmi béke erősítéséhez.^{11/} Király Tibor pedig arra hívja fel a figyelmünket, hogy ez a hatalom a társadalmat sehol a világon nem szabadította meg a bűnözéstől, mert egyes bűnöket megtorolhat, de gyenge ahhoz, hogy megjavítsa a közmorált. ^{12/} Hazánkban az elmúlt évtizedek politikai hullámverésében, a büntetőhatalom önkorlátozó megfontoltsága még nem vált jellemzővé, szerepét a politikai hatalom képviselői többnyire túldimenzionálták, gyakorta rövid távú szükségletek kiszolgálójává tették. Szakmai irodalmunk csaknem egységes abban, hogy az ilyen büntetőpolitika nem csupán eredménytelen, hanem erőteljes diszfunkcionális vonásokat is mutat.

A büntetés-végrehajtás a múltban sem tehetette, a jövőben sem befolyásolhatja a büntetőpolitika alakításának irányát, de üzeneteket küldhet innen, az *igazságszolgáltatási folyamat végpontjáról*. Így növekvő szakmai és tudományos tekintélyének latbavetésével üzenheti, hogy az igazságszolgáltatás folyamata az ítélethirdetéssel nem ér véget, az ítélet csupán potenciális lehetőséget kínál a társadalom számára veszélyt jelentő réteg fékentartására. Üzenheti, hogy szakmai érdekei nem öncélúak, hanem a társadalom békéjét szolgálják, így pl. szakmai érdeke a fogvatartottak létszámának mértéktartó és lehetőleg nagyobb hullámszóktól mentes alakulása /ami nem eshet messze a demokratikus jogállam önkorlátozó büntetőhatalmának szándékától/. Üzenheti, hogy a hazai börtönügy hagyományosan alacsony szintű, maradékelvű finanszírozása nem jellemzi azoknak az államoknak a sorát, amelyekhez csatlakozni kívánunk.

Úgy véljük, hogy a józan, döntései következményeit is gondosan mérlegelő büntetőhatalom megtalálja a társadalmi érdek és a büntetés-végrehajtás szakmai érdeke között a börtönökből a társadalomba visszalépő emberek minőségében rejlő kézenfekvő azonosságot.

4.2. A büntetőpolitika és a büntetés-végrehajtási szervezet közötti kapcsolatnak a vizsgált időszakban volt egy olyan dimenziója is, amelyben a büntetőhatalom hol a gondoskodó-jóvívő hol pedig a büntető-haragvó hangulatát a börtönfalakon belül is érvényesíteni kívánta. A különösen kétséges eredményességet ez utóbbi beavatkozás válthatja ki. Az európai államokban és hazánkban is már régi keletű az a felismerés, hogy a büntetőjog érvényesülésének különböző, egymásra épülő

stádiumai vannak: így a törvényi büntetéssel fenyegetés stádiumában a büntető rendelkezések a cél szempontjából generálpreventív jellegűek, a büntetés kiszabásában a bűncselekmény tett- és bűnösségarányos viszonzásában kell a beavatkozás célját látni, míg a büntetés-végrehajtás során elsősorban a speciálpreventív célt, az elítélt társadalomba visszavezetésének elősegítésére kell törekedni. /13/ Ez azt is jelenti, hogy míg a társadalom rosszálló értékítéletének megjelenése a törvényi szankciókban és az ítéletben helyénvaló, addig az a más funkciót viselő büntetés-végrehajtás során szakmai korlátok közé kell szorítani. Vagyis: a törvény és a bíróság határozza meg a malum mértékét és ne a büntetés-végrehajtás (nem véletlen, hogy az Európai Börtön szabályok a szabadság elvonását elegendő hátránynak tekintik és a járulékos hátrányok lehetséges csökkentésére hív fel). E céltévesztés je-

lentős mértékben torzíthatja a büntetés-végrehajtás bűnmegelőzési funkcióját, amely a társadalomra tekintve próbálja befolyásolni az elítéltek jövőbeli sorsának alakulását. Több mint hiba, ha ennek ellenében arra törekszik, hogy a fogvatartottakat totális kontroll alatt tartva, a biztonság veszélyeztető tényezőket demónizálva, működésének egyoldalú mutatója a rendkívüli események alacsony szinten tartása legyen. Ez utóbbi tendencia hazánk büntetés-végrehajtását nem csupán Európától távolítja el, hanem saját haladó hagyományaitól is.

Úgy gondolom, a hatékony büntetőpolitika kiformalásához a politikai hatalom képviselőinek döntéseik számos következményeit figyelembe kellene venniük még a büntetés-végrehajtás szakmai érveit is.

Dr. Lőrincz József

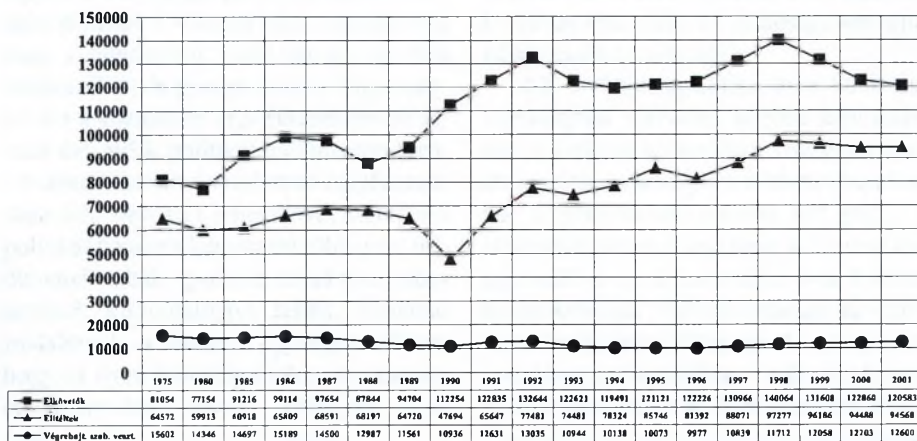
A bűncselekmények, az elkövetők és az elítéltek számának alakulása 1985-2001 között

Év	Bűncselekmények	Elkövetők	Elítéltek	Végrehajtható szab. vesztésre ítélték
1975	120889	81054	64572	15602
1980	130470	77154	59913	14346
1985	165816	91216	60918	14697
1986	182867	99114	65809	15189
1987	188397	97654	68591	14500
1988	185344	87844	68197	12987
1989	224943	94704	64720	11561
1990	341061	112254	47694	10936
1991	440370	122835	65647	12631
1992	447215	132644	77481	13035
1993	400935	122621	74481	10944
1994	389451	119491	78324	10138
1995	502036	121121	85746	10073
1996	446050	122226	81392	9977
1997	514403	130966	88071	10839
1998	600621	140064	97277	11712
1999	505716	131608	96186	12058
2000	450673	122860	94488	12203
2001	465694	120583	94568	12600

Forrás: A KSH és az Igazságügyi Minisztérium adatai alapján

1. sz. grafikon

Az elkövetők, az elítéltek és a végrehajtható szabadságvesztésre ítélték számának alakulása

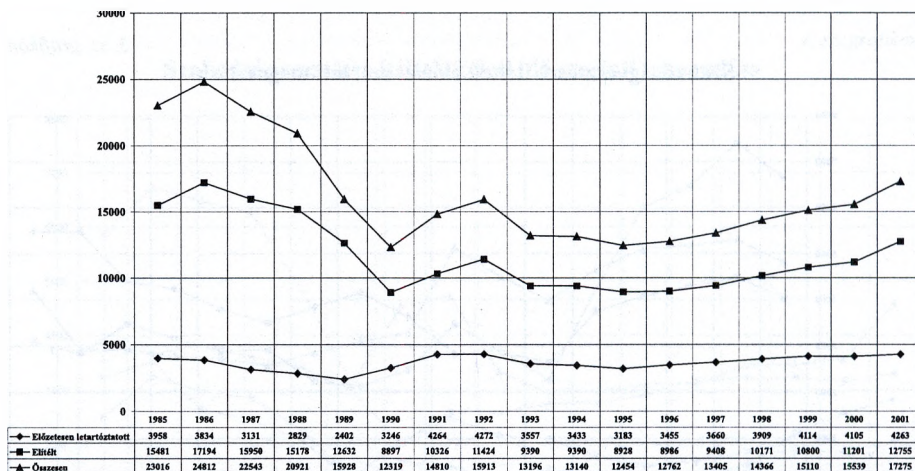

A fogvatartotti létszám alakulása 1985-2001 között (1)

Év	Előzetesen letartóztatott	Elítélt	Kényszer-gyógykezelt	Elzárásra beutalt	Egyéb (2)	Összesen
1985	3958	15481	250	1902	1425	23016
1986	3834	17194	231	1709	1844	24812
1987	3131	15950	225	1646	1591	22543
1988	2829	15178	223	1236	1455	20921
1989	2402	12632	199	155	540	15928
1990	3246	8897	146	30		12319
1991	4264	10326	152	68		14810
1992	4272	11424	143	74		15913
1993	3557	9390	130	119		13196
1994	3433	9390	121	196		13140
1995	3183	8928	128	215		12454
1996	3455	8986	147	174		12762
1997	3660	9408	165	172		13405
1998	3909	10171	173	113		14366
1999	4114	10800	181	15		15110
2000	4105	11201	173	60		15539
2001	4263	12755	194	63		17275

(1) Az adatok a december 31-ei létszámot tartalmazzák

(2) Az időközben megszűnt szigorított őrzet, szigorított javító-nevelő munka és a munkaterápiás alkoholelvonás összesített adatait

A fogvatartotti létszám alakulása 1985-2001 között

Szabadságvesztésre ítélték előélet szerinti megoszlása 1985-2001 között

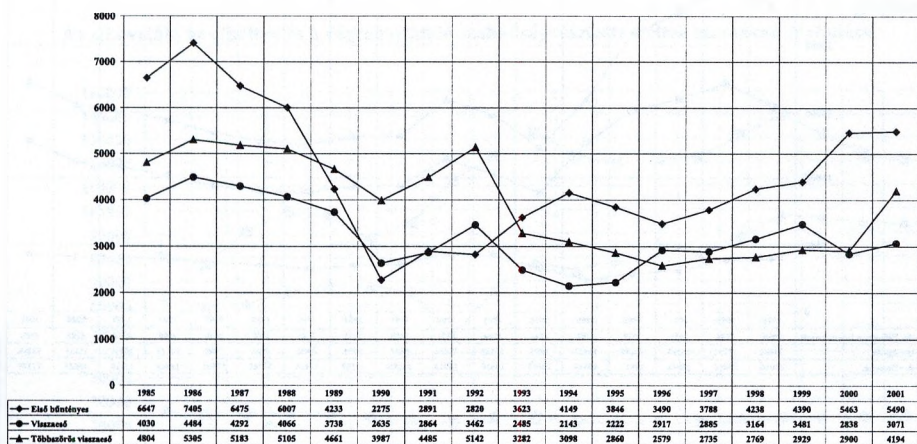
3. sz. tábla

Év	Első büntényes	Összes % aránya	Visszaeső	Összes % aránya	Többszörös visszaeső	Összes % aránya	Összesen
1985	6647	42.94	4030	26.03	4804	31.03	15481
1986	7405	43.07	4484	26.08	5305	30.85	17194
1987	6475	40.60	4292	26.91	5183	32.50	15950
1988	6007	39.58	4066	26.79	5105	33.63	15178
1989	4233	33.51	3738	29.59	4661	36.90	12632
1990	2275	25.57	2635	29.62	3987	44.81	8897
1991	2891	28.23	2864	27.97	4485	43.80	10240
1992	2820	24.68	3462	30.30	5142	45.01	11424
1993	3623	38.58	2485	26.46	3282	34.95	9390
1994	4149	44.19	2143	22.82	3098	32.99	9390
1995	3846	43.08	2222	24.89	2860	32.03	8928
1996	3490	38.84	2917	32.46	2579	28.70	8986
1997	3788	40.26	2885	30.67	2735	29.07	9408
1998	4238	41.67	3164	31.11	2769	27.22	10171
1999	4390	40.65	3481	32.23	2929	27.12	10800
2000	5463	48.77	2838	25.34	2900	25.89	11201
2001	5490	43.04	3071	24.08	4194	32.88	12755

Forrás: Bv. Országos Parancsnoksága

Szabadságvesztésre ítélték előélet szerinti megoszlása

3. sz. grafikon

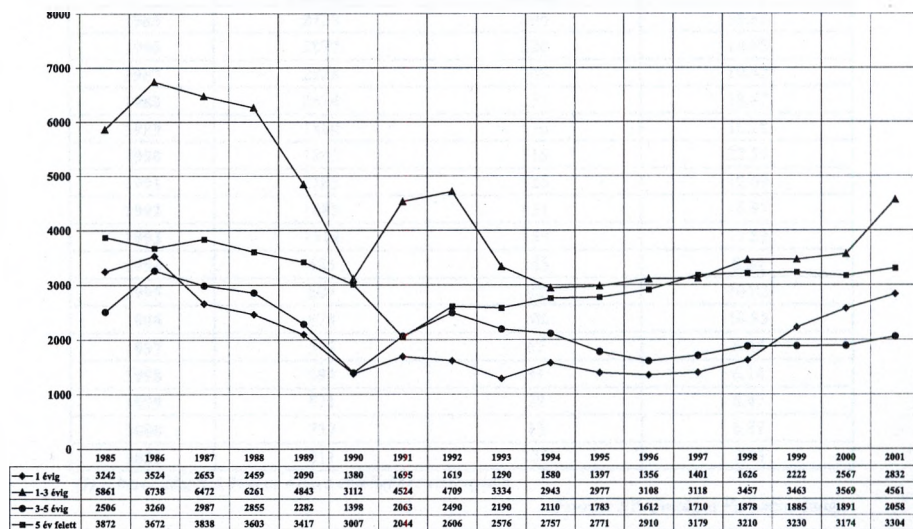
Szabadságvesztésre ítélték ítéleti idő szerinti megoszlása 1985-2001 között

Év	1 évig		1-3 évig		3-5 évig		5 év felett		összes elítélt
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	
1985	3242	20.94	5861	37.86	2506	16.19	3872	25.01	15481
1986	3524	20.50	6738	39.19	3260	18.96	3672	21.36	17194
1987	2653	16.63	6472	40.58	2987	18.73	3838	24.06	15950
1988	2459	16.20	6261	41.25	2855	18.81	3603	23.74	15178
1989	2090	16.55	4843	38.34	2282	18.07	3417	27.05	12632
1990	1380	15.51	3112	34.98	1398	15.71	3007	33.80	8897
1991	1695	16.41	4524	43.81	2063	19.98	2044	19.79	10326
1992	1619	14.17	4709	41.22	2490	21.80	2606	22.81	11424
1993	1290	13.74	3334	35.51	2190	23.32	2576	27.43	9390
1994	1580	16.83	2943	31.34	2110	22.47	2757	29.36	9390
1995	1397	15.65	2977	33.34	1783	19.97	2771	31.04	8928
1996	1356	15.09	3108	34.59	1612	17.94	2910	32.38	8986
1997	1401	14.89	3118	33.14	1710	18.18	3179	33.79	9408
1998	1626	15.99	3457	33.99	1878	18.46	3210	31.56	10171
1999	2222	20.57	3463	32.06	1885	17.45	3230	29.91	10800
2000	2567	22.92	3569	31.86	1891	16.88	3174	28.34	11201
2001	2832	22.20	4561	35.76	2058	16.13	3304	25.90	12755

Forrás: Bv. Országos Parancsnoksága

4. sz. grafikon

Szabadságvesztésre ítélték ítéleti idő szerinti megoszlása

TANULMÁNY

5. sz. tábla

A végrehajtási rendszer progresszivitásának mutatói 1985-2001 között

Év	Elítéltek szabadulása			Végrehajtási fokozat		Átmeneti csoportba helyezett		Evsz. hatálya alá helyezés	
	kitöltve	feltételesen %		enyhébb	súlyosabb	fő	% (1)	fő	% (2)
1985	8002	7220	47.00	287	23	187	4.83		
1986	8072	7233	47.00	270	35	227	6.18		
1987	8327	7116	46.00	549	57	273	7.11		
1988	8236	6306	43.00	549	54	262	7.27		
1989*	7674	5606	42.00	726	35	293	8.81		
1990*	5805	4716	44.00	788	22	249	8.28		
1991	5188	3080	37.00	547	9	229	11.20		
1992	5503	4031	42.00	735	29	219	8.40		
1993	4034	7150	64.00	797	11	140	5.43	359	3.82
1994	3367	5009	60.00	663	22	92	3.34	963	10.26
1995	3596	4573	56.00	595	17	59	2.13	1008	11.29
1996	4800	4541	48.00	659	17	41	1.41	984	10.95
1997	4968	4408	47.00	664	11	107	3.37	1168	12.41
1998	5203	4328	44.00	574	10	178	5.55	1220	11.99
1999	5635	4517	44.00	378	8	284	8.79	722	6.69
2000	5469	5725	51.00	265	29	430	13.55	109	0.97
2001	5430	6140	53.00	303	28	123	3.72	111	0.87

(1) Az átmeneti csoportba helyezett létszám december 31-i állapotát tükrözi, a %-os arány az 5 év feletti itélettel rendelkezők elítéltekhez viszonyít

(2) Az enyhébb végrehajtási szabályok alá helyezettek %-os arányát az összes elítélt viszonylatában mutatja ki.

* Az 1989. évi illetve az 1990. évi szabadulók adatai nem tartalmazzák a két évben összesen 2713 fő kegyelemmel szabadult elítélt számadatát.

Forrás: Bv Országos Parancsnoksága

6. sz. tábla

Fogvatartottak munkával foglalkoztatottsága 1985-2001 között

Év	Költségvetési rendszerben	Vállalatnál, gazdasági társaságoknál	Összes foglalkoztatott	Foglalkoztatási arány (1)
1985	4303	13620	17923	77.87
1986	4466	14629	19095	76.96
1987	4370	14260	18630	82.64
1988	4124	13469	17593	84.09
1989	3095	11037	14132	88.72
1990	3206	6817	10023	81.36
1991	3081	4907	7988	53.94
1992	3113	4609	7722	48.53
1993	3084	4411	7495	56.80
1994	3348	4291	7639	58.14
1995	3420	4244	7664	61.54
1996	3280	3963	7243	56.75
1997	3178	4065	7243	54.03
1998	2956	4411	7367	51.28
1999	2736	4365	7101	47.00
2000	2654	4272	6926	44.57
2001	2781	4616	7397	42.82

(1) A foglalkoztatottak %-a az összes fogvatartottak viszonylatában.

Forrás: Bv. Országos Parancsnoksága

7. sz. tábla

Elítéltek iskolai oktatásban való foglalkoztatottsága 1985-2001 között

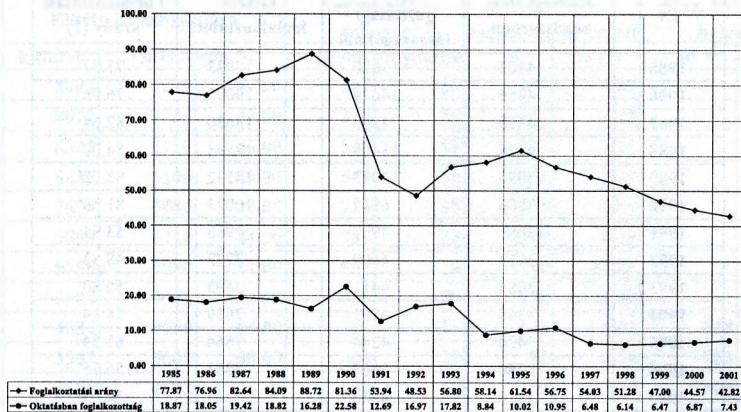
Év	beiskolázva		oktatásban foglalkoztatottság % (1)
	általános	közép	
1985	2725	196	18.87
1986	2877	226	18.05
1987	2828	269	19.42
1988	2624	232	18.82
1989	1880	176	16.28
1990	1893	116	22.58
1991	1185	125	12.69
1992	1488	451	16.97
1993	1514	159	17.82
1994	685	145	8.84
1995	807	88	10.02
1996	878	106	10.95
1997	543	67	6.48
1998	594	31	6.14
1999	671	28	6.47
2000	737	33	6.87
2001	811	137	7.43

(1) A beiskolázottak %-a az összes elítéltekhez viszonyítva.

Forrás: Bv. Országos Parancsnoksága

5. sz. grafikon

**Fogvatartottak munkával és elítéltek iskolai oktatással foglalkoztatottsága
1985-2001 között (%)**

8. sz. tábla

A büntetésfélbeszakítás engedélyezése 1985-2001 között

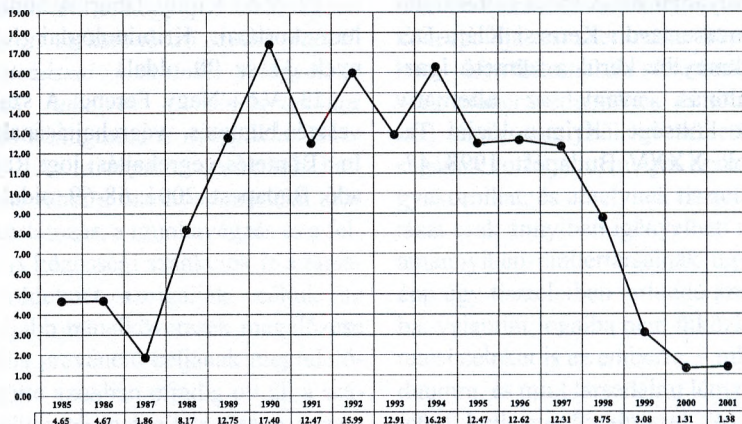
Év	Engedélyezés						
	Kérelemre					Hivatalból	Összes engedélyezés
	miniszteri hatáskörben	orsz.pk-l hatáskörben	int. pk-i hatáskörben	összes	% (1)		
1985		115	605	720	4.65		720
1986		118	685	803	4.67		803
1987	7	33	257	297	1.86	10	307
1988	21	137	1082	1240	8.17	60	1300
1989	108	162	1341	1611	12.75	427	2038
1990	27	170	1351	1548	17.40	75	1623
1991	14	123	1151	1288	12.47	72	1360
1992	97	207	1523	1827	15.99	102	1929
1993	56	106	1050	1212	12.91	107	1319
1994	50	84	1395	1529	16.28	80	1609
1995	35	73	1005	1113	12.47	110	1223
1996	52	124	958	1134	12.62	128	1262
1997	70	103	985	1158	12.31	272	1430
1998	28	77	785	890	8.75	188	1078
1999	4	13	316	333	3.08	104	437
2000	3	6	138	147	1.31	80	227
2001	3	12	161	176	1.38	78	254

(1) Az összes elítélt %-ban

Forrás: Bv. Országos Parancsnoksága

6. sz. grafikon

Büntetésfélbeszakítás engedélyezése kérelemre az összes elítélt %-ban

Jegyzetek

1. Lásd: Farkas Ákos: A falra akasztott nádipálca. Osiris Kiadó, 2002. 146. oldal.
2. Lásd: Huszár László: Az inga járása (néhány gondolat a fogvatartotti programokról). Börtönügyi Szemle, 200. 3. sz. 35. oldal.
3. A 80-as évek hazai büntetőpolitikájának részletes kritikai elemzését találjuk Gönczöl Katalin: Csökkenthető-e a börtönépesség (Esély, 1990. 5. sz.) c. cikkében.
4. A 80-as években a büntetés-végrehajtás tevékenységéről részletesebben: Lőrincz-Nagy: Börtönügy Magyarországon. Budapest, BvOP. 1997. 43-44. oldal.
5. Az utógondozás, a pártfogó felügyelet feltételeinek romlásáról a 80-as évek második felében lásd részletesebben: Kerezsi Klára: A pártfogás dilemmája: kontroll, vagy segítő kapcsolat. tanulmányában. Esély, 1990. 5. sz.
6. E folyamat elnevezése és részletesebb elemzése lásd.: Kerezsi Klára-Dér Mária: Mennyibe kerül a büntető igazságszolgáltatás, avagy az alternatív szankciók költsége. Kriminológiai Tanulmányok. XXXV. Budapest, 1998. 47-54. oldal.
7. A téma kifejtését lásd.: Lőrincz József: Harmonizációs törekvések és problémák a magyar börtönügyben a rendszer-változás időszakában. Börtönügyi Szemle, 2001. 4. sz. 15-23. oldal.
8. Kertész Imre idézi amerikai és angol kutatók következtetését. In.: Kertész Imre: Miért zsúfoltak a börtönök? Belügyi Szemle, 2002. 2-3. sz. 92. oldal.
9. A túlzásfoltosság kedvezőtlen hatásairól ír Balogh András József: Oktatás és túlzásfoltosság c. cikkében. (Belügyi Szemle, 2002. 2-3. sz. 100-106. oldal.).
10. V.ö.: Garami Lajos: A legfőbb mozgatóerő (egy ügyészszégi jelentés margójára) Börtönügyi Szemle, 2001. 2. sz. 34. oldal.
11. A büntető hatalom természetéről lásd.: Gönczöl Katalin: Bűnös szegények. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1991. 174-202. old.
12. V.ö.: Király Tibor: A büntetőhatalom korlátai. Kriminológiai Közlemények. 33. sz. 90. oldal.
13. V.ö.: Nagy Ferenc: A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának célja. In.: Büntetés-végrehajtási jog. Rejtjel Kiadó. Budapest, 2001. 68-69. oldal.